

Hällmålningen

i Rosenkvartslandet, Fredrika socken, Lappland,
Västerbottens län

Bernt Ove Viklund, arkeolog, Härnön den 28 augusti 2005

Rapport 2005: 4

INLEDNING

Det är den 28: e augusti 2005. Det är mycket tidig söndagmorgon. Hade grannarna haft tupp skulle jag väckt den. Jag beräknar att det finns fyra fem timmar att disponera innan några av de hemmavarande barnen börjar röra på sig. Min uppgift är att till dess sätta samman rapporten om hällmålningen i Rosenkvartslandet i Fredrika. Det ska nog gå. Jag har anteckningsblocket framför mig, digitalkameran står beredd att tanka över till apparaten, kartorna, de oumbärligt viktiga, ligger till höger om mig. Sträcker jag mig måttligt till vänster står en stor mugg med starkt kaffe på vilket jag just läppjat. Solen kommer in genom lövverket här utanför. Nu börjar jag.

Jan-Erik Isaksson och Sixten Karlson, båda från Nordmaling i landskapet Ångermanland, Västerbottens län, har jag kontakt med sedan ett antal år. Jan-Erik och Sixten känner varandra sedan längre tillbaka i tiden. Vår gemensamma nämnare är markerna och dess arkiv vilket vi gärna söker oss fram i. Jan-Erik och Sixten var de vilka först lade märke till den här avrapporterade hällmålningen. Samma dag det hände ringde de till mig och meddelade den glada nyheten. Båda två har vid flera tillfällen varit med vid seminarier och kurser där hällmålningar varit i fokus, både i teorin och i praktiken, de har som hundratals andra varit med till flera kända hällmålningar i nordvästra och norra Ångermanland. Senast vid mitten av juni detta år när den av tradition hållna, *Arkeologikursen i Björna*, åter igen gav sig iväg för inventering. Då var Jan-Erik och Sixten med i glada vänners lag (Viklund 2005: c). Vid deras inventering kring Lögdåkkullforsen var rapporten om Rosenkvartslandet med dem (Viklund 2005: e).

Foton i rapporten: Bernt Ove. Framsidans foto visar nedre delen av Lögdåkkullforsen. Fotot är tagit på den sida av forsens där enorma mängder av olika kvartser upptäckts.

KARTOR

Blå kartan 21I Fredrika, SGU serie Ak nr 7 del 1 och 2, jordarter, Kvartärgeologiska kartan 20I Björna / 21I Fredrika

KOORDINATER OCH ORIENTERINGSUPPGIFTER

X 161 48 47, Y 712 98 13. Hällmålningen finns på ett mycket stort flyttblock av granit omkring 150 meter NNO om rastkojan på hällen vid Lögdåkkullforsen på norra sidan om Lögdån.

HÖJD ÖVER HAVET

Hällmålningen är belägen på en höjd över av omkring 300 meter över havet. Den finns därmed i ren inlandsmiljö. Högsta kustlinjen ligger omkring 18 km SSÖ om platsen för hällmålningen, nedströms Lögdåns dalgång.

BESKRIVNING AV PLATSEN OCH HÄLLMÅLNINGEN

Vilket nämndes i en färsk rapport var det bara en tidsfråga innan vi skulle känna till förhistorisk hällmålning i Fredrika socken (Viklund 2005: e). Vad som talade för det är att området Rosenkvartslandet är ett sådant sällsynt iögon- och iöronfallande område, något som givetvis även gällde i äldre tid, ja, kanske i ännu högre grad då när gammelskogen präglade Rosenkvartslandet, när kanske även vattenflödet under delar av året var ännu kraftigare.

Vid två tillfällen tidigare i sommar har vänner och bekanta och jag stått på andra sidan ån och forsen. Vid dessa tillfällen har vi inte kommit över den på grund av det höga vattenståndet. Men vi har förstått utifrån erfarenheter sedan årtal tillbaka att under "målningstiden" *måste* man bara i området ha dekorerat på en, eller enligt min uppfattning, på flera platser i närområdet till forsen.

Vad vi ser när vi befinner oss vid forsen och låter ögat svepa runt betecknar jag mycket gärna som *rödockratavlans ram*.

Ur arkeologisk synvinkel, vilket givetvis är en mycket viktig, men dock bara en av flera aspekter av format vid inventering efter hällmålningar och det sammanhang de är "upphängda i", stämmer även den fornlämningskontext vilket jag arbetar efter sedan några år. Parantetiskt sagt visar sig detta kontextuella syn- och arbetssätt även stämma vid den upptäckt som skedde i östra Jämtland kort efter det att den här avrapporterade hällmålningen upptäcktes (Viklund i kommande rapport). Kontexten gäller speciellt förhållandet mellan neolitisk husgrund och hällmålning. Resonemanget kan utvecklas, men inte i denna rapport (hänvisar till Viklund 1997a, 1999, 2002, 2004c, 2005a).

Hällmålningen, vilken är inom en yta 3, 2 meter lång och omk. 1 meter hög, finns på ett enormt stort flyttblock av fin granit. Storleken är så imponerande att jag ser den som en solitär trots att den finns i ett blocksammanhang. Blocket står pall i ett flackt område på norra sidan Lögdåkkullforsen, marken är isälvsroderad, i närområdet är kala hållar vilka skvallrar om den väldiga isälv vilken drog med sig de ytliga massorna. Nära blocket fortsätter blockterrängen på sluttningen mot Lögdåkkullberget. På ömse sidor forsen vilken ligger nära målningen har vi de majestätiska bergen, det på södra sidan ån heter Bastuberget. (förledet mest sannolikt sprunget ur sydsamiskan Bassije, heligt, jag reserverar mig för möjlig felstavning). På bergets topp är en samisk offerplats (Raä Nr 204). I dalen är den oreglerade Lögdån vars forsar ackompanjerar omgivningen, det är Rosenkvartslandets egen "musik" under den tid av året när vinterns kyla inte förvandlat allt vatten till land. Det är vid den tiden älgarna är som flest i området. Jag utgår från att detsamma, förutom vid naturliga fluktuationer av älgpopulationen, även gällde under neolitikum när hällmålningen kom till. Älgarna på målningen "går" i riktning nedströms ån, samma riktning som vandringsälgarna idag när de kommer i stor mängd. Här kommer vi nära ett då och nu i älgens årscykel.

Sällan eller aldrig har jag under mina många år i markerna sett sådana mängder med älgspillning och sällan ett sådant älgbetat område som i omlandet till hällmålningen. Erfarna jägare och skogsvetare säger detsamma. Senare i år blir jag med ett filmteam till området. De ska försöka filma vandringsälgarna när de kommer förbi blocket med hällmålningen. Filmen produceras för SVT, temat är speciellt: den röda färgen, hällmålningarna, älgarna.

Hällmålningen vilken är lokaliserad mot söder är placerad på ett flyttblock i granit. Blockets höjd är uppskattningsvis 12 meter. Dess sidor är omkring 14 meter. Formen är oregelbunden, vid betraktande från litet avstånd anar vi både antropomorfa och zoomorfa drag i blocket. Iakttagelsen är inte bara min, vi är en handfull vilka oberoende av varandra konstaterade detta. Överhänget lutar omkring 45 grader utåt/över målningen. Det är omkring 3 meter djupt från blockets yttersida inunder målningen till blockets fot. Från marken är det 0, 9 meter till underkanten av "tavlan". Direkt framför och intill är kvartsavslag, bl. a. av rosenkvarts. Till ån är det omkring 80 meter från hällmålningen. När gammelskogen fanns är det troligt att man såg ån från hällmålningen.

Till vänster är en tydlig älg, 46 cm lång, 17 cm hög (kroppen). Huvudet är 17 cm högt med synliga öron, eventuellt, men tveksamt, ser vi även något vilket kan vara målade horn. Alternativt övergår öronen i något annat motiv. 25 cm under den är ännu en men fragmentarisk älg. Den är 24 cm lång och 10 cm hög. 70 cm framför dessa är mest sannolikt ännu en fragmentarisk älg, eller är det återstoden av en människofigur? Här och där inom ytan är fragment i nuläget omöjliga att objektivt bedöma. De synliga älgarna är på väg nedströms ån. Databehandling av foton kan vara rätt metod att lista ut hela kompositionen vi ser på blocket.

Kan den beskrivna hällmålningen vara den muntliga uppgift som en moster (Lisbeth Nilsson, 70 år, Fredrika) till Elisabeth Ämting berättat om? Enligt uppgiften ”skulle det finnas något målat vid Lögdåkullen”. Eller pekar Lisbeths uppgift mot ännu en hällmålning i området?

Hällmålningen finns under överhänget till höger på blocket.
Framför målningen och blocket är kvartsavslag, bl. a. av rosenkvarts.

I bilden är den tydligaste älgen på hällmålningen. Strax under den anar vi en andra älg.

FORTSATT FUNDERINGAR

I den första rapporten om området skriver jag att det är ett par mindre områden i Fredrika vilka kommer att inventeras med hällmålningar för ögonen och att det bara är en tidsfråga innan hällmålningar upptäcks i socknen. Vid samtal med Elisabeth Ämting, Kjell Nilsson, Eskil Hedman och Ola Lind presenterades funderingarna om detta när vi, vid skilda tillfällen, var på plats i området på södra sidan ån med anledning av all kvarts. Senare samtalades även med Jan-Erik Isaksson till vilken rapporten levererades av Sixten Karlsson.

Essensen av vad jag menade och fortsätter att mena kan också formuleras som följer: Att träda in i det aktuella området var som att kliva in i en "rödockratavlas ram". Det ledde fram till bedömningen att *här* är det hällmålat. När väl den "ramen" var/är funnen handlar det därför bara om tid att söka av området. Erfarna personer, vana vid arkeologisk inventering!, förstår mycket väl vad jag menar.

Jag menade i rapporten Rosenkvartslandet...även att vi inte kunde utesluta fler stora kvartsverkstäder i omgivningen, även detta har visat sig stämma. Det kan understrykas att det mesta av området ännu återstår att inventera. Enligt mitt huvud finns det även flera hällmålningar i omgivningen. Ett från första besöket intryck gav även upphov till tankar kring hällristningar i inlandsmiljöer, vilket vi diskuterat på hällarna vid flera tillfällen på ömse sidor forsens och även vid andra tillfällen genom åren. Tyvärr har vattenståndet varit för högt för oss att ta sig ut till hällen mitt i strömmen, men förr eller senare står vattnet i bekvämt stånd. Speciellt intressant är som sagt läget på hällen i forsens, vattenomfluten som den är. Läget skvallrar om andra öar såsom vid Nämforsen, Norrfors och vad jag förstår även vid Laxforsen i Öreälven i Nordmaling, där Jan-Erik I och Lars-Erik Berg med Sixten Karlsson som arbetsledare för Skog och historia fann hällristningar 1998!

Kan hällen i Lögdåkullforsen vara den "Heliga ön", kan den vara dekorerad med älgar och annat?

Hällarna på norra sidan av forsens. Längre fram i bilden ses hällen mitt i forsens. Där ska, men även på ömse sidor om hällarna, inventeras efter hällristningar vid lågt vattenstånd.

LITTERATUR

- Aronsson, Kjell-Åke & Ljungdahl, Ewa.** 2000. Nyupptäckta hällmålningar i Jämtland och Härjedalen. Bevarande, dokumentation och tillgänglighet, i; Fornvännen 2000 / 2, sid. 89-100.
- Baudou, Evert,** 1992, Norrlands forntid- ett historiskt perspektiv, sid. 81-91. Wiken.
- 2001, Nämforsen som kulturarv, i; Tidsspår. Forntidsvärld och Gränslöst kulturarv, red. Bergvall och George. Ångermanlands och Medelpads Hembygdsförbund, sid. 7-24, Härnösand.
- **Falk, Lennart.** 1993/94. Historisk och förhistorisk kvartsbrytning i Norrland, i; Arkeologi i norr 6/7. Umeå.

- Fandén, Anders**, 2002. Schamanens berghällar- nya tolkningsperspektiv på den norrländska hällristnings- och hällmålningstraditionen. Lofterud Produktion HB. Östersund
- Klang, Lennart**, 2002, Hällbilder och fornminnesinventering i övre Norrland. I Studier i regional arkeologi 2- Hällbilder och hällbildernas rum, red. Lindgren, Klang, Ramqvist, sid. 35-54. Mitthögskolan Örnköldsvik.
- Pekka Kivikäs**, 2003, Ruotsin pyyntikulttuurin kalliokuvat suomalaisin silmin. Jyväskylä.
- 2005. Kallio, maisema ja kalliomaalaus. Rocks, Landscapes and Rock Paintings. Jyväskylä.
- Lindgren, Britta**, 2001, Kosmogoni & Verklighet. I Tidsspår. Forntidsvärld och Gränslöst kulturarv, red. Bergvall och George. Ångermanlands och Medelpads Hembygdsförbund, sid. 43-81. Härnösand.
- 2002, Hällmålningar- ett uttryck för materiella och immateriella dimensioner. I Studier i Regional Arkeologi 2- Hällbilder och hällbildernas rum, red. Lindgren, Klang, Ramqvist. Mitthögskolan Örnköldsvik, sid. 55-75.
-2004, Hällbilder i norr- Forskningsläget i Jämtlands, Västerbottens och Västernorrlands län.
- Lundberg, Åsa**. Vinterbyar- ett bandsamhälles territorier i Norrlands inland 4500-2500 f. Kr. Studia archaeologica universitatis umensis 8. Umeå.
- Sognnes, Kalle**, 2002, Land of elks-sea of whales. Landscapes of the Stone Age rock-art in central Scandinavia, i; European Landscapes of Rock-Art (ed. Nash & Chippindale) sid. 193-212. London.
- 2003. Den ensomme elgen, i; Spor- nytt fra forntiden. Nr 2. Trondheim.
- Westerdahl, Christer**. 1991. De heliga öarna vid Nämforsen, i; Oknytt Nr 1-2. Umeå.
- Viklund, Bernt Ove**, 1996a, Hällmålningar har hittats i sommar. I Forntidsföreningen Angurs tidskrift Grote Angur, augustinumret, insidan.
- 1996b, I älgens eget rike. I Forntidsföreningen Angurs tidskrift, Grote Angur, oktobernumret, sid. 4.
- 1997a, Nyupptäckta hällmålningar i Anundsjö, Fjällsjö och Ramsele i Ångermanland. Johan Nordlandersällskapet tidskrift Oknytt Nr 3-4 sid. 20-33. Umeå.
- 1997b, Rapport över fornminnesinventering i Bodums och Fjällsjö socknar, Ångermanland, Jämtlands län. Länsstyrelsen Jämtlands län.
-1998, Rapport över arkeologisk dokumentation av delar av området Sörånaset i Ramsele socken, Ångermanland, Västernorrlands län. Uppdrag av Länsstyrelsen i Västernorrlands län.
- 1999, Älgar målade i älgens eget rike. I Tidsspår 1997-99. Hembygdsbok för Ångermanland och Medelpad, red. Bergvall, sid. 49-57.
- 2002, Några av hällmålningarna i västra Ångermanland. I Studier i Regional Arkeologi 2 -Hällbilder och hällbildernas rum, red. Lindgren, Klang, Ramqvist, sid. 103-18.
- 2003a, Hällmålningar i västra Ångermanland. C-uppsats vid Mitthögskolan i Härnösand.
- 2003b, Hällmålningar i Ångermanland. Länsmuseum Västernorrlands tidskrift Skikt, Nr 9.
- 2004a, Tre nyupptäckta hällmålningar i västra Ångermanland. Kulturmiljövårdarna i Härnösand AB, Rapport 2004:2.
-2004b, Nyupptäckta hällmålningar. Fjällsjö socken, Ångermanland, Strömsunds kommun, Jämtlands län. Kulturmiljövårdarna i Härnösand AB på uppdrag av Länsstyrelsen i Jämtlands län, Rapport 2004: 3.
-2004c, Harahällan-Nagasjöån. Nyupptäckta hällmålningar inom Fjällsjö och Bodums socknar i Ångermanland, Strömsunds kommun, Jämtlands län. Kulturmiljövårdarna i Härnösand AB på finansiering av Länsstyrelsen i Jämtlands län. Rapport 2004: 4.
-2005a. The Space of Red Ochre. The Stone Age Gallery in the Province of Ångermanland, Northern Sweden, i ; Adoranten årsskrift 2004. Tanumshede.
-2005b. Rödockrarummet, i; Byabladet Special (Näsåker/Nämforsen I Ångermanland). Årgång 6.
- 2005c. Arkeologikursen i Björna 2005. Rapport 2005: 1.
- 2005d. Hällmålningen vid Saskam i Lilla Luleälv, Jokkmokks kommun, Lappland, Norrbottens län. Rapport 2005: 2.
- 2005e. Rosenkvartslandet, Fredrika socken, Lappland, Västerbottens län. Rapport 2005: 3.
- Ramqvist, Per H**. 2002. Aspekter på hällbildernas stil och rumsliga fördelning. I Studier i Regional Arkeologi 2- Hällbilder och hällbildernas rum, red. Lindgren, Klang, Ramqvist, sid. 87-101. Mitthögskolan Örnköldsvik.
-2002. Digitala och andra älgar. I Studier i Regional Arkeologi 2- Hällbilder och hällbildernas rum, red. Lindgren, Klang, Ramqvist, sid. 119-129. Mitthögskolan Örnköldsvik.

- 2003. Rock art in Central Norrland (Sweden): reflections in settlement territories, i; Rock art in landscapes-landscapes in rock art (ed. Kalle Sognnes). Det kongelige Norske Videnskapers Selskap skrifter 4. Trondheim.

-